

EXOTISCHE KONINGIN MET GLAMOUR

Het huwelijk van Willem II en Anna Paulowna

Dit jaar is het tweehonderd jaar geleden dat het gloednieuwe Koninkrijk der Nederlanden zijn eerste exotische kroonprinses verwelkomde. De Nederlandse troonopvolger, prins Willem Frederik, had in 1815 zijn moed getoond bij Quatre-Bras en Waterloo, tijdens de laatste veldslagen tegen Napoleon. Daarvoor werd hij in 1816 beloond door de Russische tsaar Alexander I, een van de bondgenoten van Nederland: hij kreeg de hand van diens jongste zuster Anna.

Aнна Paulowna, dochter van tsaar Paul I, was al sinds haar vroege jeugd een felbegeerde partij voor de Europese troonopvolgers. Napoleon had in 1809 al een aanzoek gedaan, voornamelijk om zijn eigen dynastie veilig te stellen, maar ook om de banden met Alexander I te verstevigen. De veertienjarige prinses en haar moeder verzetten zich hevig tegen dit huwelijk – met een omhooggefallen burger tenslotte – en de keizer trouwde vervolgens de Oostenrijkse prinses Marie Louise, dochter van zijn andere voormalige aartsvijand. Ook de Franse hertog van Berry, de Oostenrijkse aartshertog Ferdinand (de latere keizer) en de Britse hertog van Clarence (de latere koning William IV) zouden naar de hand van Anna hebben gedongen en om uiteenlopende redenen zijn afgewezen. In de nasleep van Waterloo, toen de Russen met de andere geallieerden optrokken naar Parijs, werd besloten haar aan de Nederlandse erfprins te gunnen, die door tsaar Alexander werd bewonderd om zijn betoonde moed. Hij zou hem zelfs zijn eigen Orde van Sint-Joris om de hals hebben gehangen. Willem was weer vrij man na zijn verbroken verloving met de Engelse kroonprinses Charlotte. Bovendien was hij de kroonprins van het land waar Alexanders betovergrootvader Peter de Grote zoveel had geleerd over scheepsbouw en waterwerken.

KEUREN

Tsaar Peter de Grote had bepaald dat een Romanov niet zonder een eerste ontmoeting en zonder zijn of haar instemming mocht worden uitgehuwelijkt. Dat betekende dat Willem met zijn vader, de nieuwe koning, in november 1815 naar Rusland vertrok om 'gekeurd' te worden. Anna was in weelde opgegroeid en achtte zich van veel hogere geboorte dan Willem, maar besloot toch met hem te trouwen. In de kapel van het Winterpaleis in Sint-Petersburg werd op 21 februari 1816 het huwelijk voltrokken naar Russisch-orthodox ritueel, vervolgens werd het in een protestantse dienst bevestigd in de Witte Zaal van het paleis. In het huwelijkscontract was opgenomen dat eventuele kinderen protestants zouden worden opgevoed, maar dat Anna orthodox mocht blijven. In haar Nederlandse paleizen zou ze haar eigen kapellen hebben, met een eigen pope (orthodoxe priester). Voor de huwelijksluiting schreef Alexander Poesjkin (toen zeventien jaar oud, maar al vermaard om zijn talent) op verzoek van de tsarina een ode aan de Nederlandse prins. Het verhaal gaat dat hij het gedicht binnen twee uur af had en dat de kwaliteit daar ook naar was: niet best dus. Pas in augustus 1816 zette het paar voor het eerst voet op Nederlandse bodem.

Anna bleek al zwanger en het werd niet verantwoord geacht de geplande rondreis door Nederland en België voort te zetten. Het paar woonde afwisselend in het voor hen gekochte paleis Kneuterdijk in Den Haag, in paleis Soestdijk en (tot 1830) in een speciaal voor hen gebouwd paleis in Brussel (het huidige Academiënpaleis). Paleis Soestdijk was het nationaal geschenk van het Nederlandse volk, uit dankbaarheid voor Willems heldhaftige optreden bij Quatre-Bras en Waterloo. Het werd naar Russisch voorbeeld uitgebreid met twee vleugels, zodat het leek op het Pavlovskpaleis waar Anna haar jeugd had doorgebracht. Het wandvullende schilderij van Jan Willem Pieneman dat de heldendaden van prins Willem bij Quatre-Bras toonde, werd het middelpunt van de nog steeds bestaande Waterloozaal. Mede vanwege de slechte relatie tussen koning en kroonprins werd Brussel de meest geliefde woonplaats van het paar. Tsarendochter Anna voelde zich daar het beste thuis: daar deed men meer aan de pracht en praal die ze gewend was dan in het kille, sobere Noorden. Ze gaf dan ook kapitalen uit, daarbij geholpen door haar man, die fanatiek kunst verzamelde. Het was vooral deze aanleg voor glamour die ervoor zorgde dat de exotische Anna geliefd werd in Nederland, hoewel zij van haar kant erg moest wennen aan de geringe afstand tussen vorst en volk die hier gebruikelijk was.

HYSTERIE

Anna onderhield trouw haar contacten met haar broers Alexander en Nicolaas (de latere tsaar), op wie ze zeer gesteld was en tegen wie ze haar nood kon klagen. Ze schijnt bij vlagen zeer emotioneel en onredelijk te zijn geweest en last te hebben gehad van dagenlange aanvallen van hysterie; dat zou haar 'Romanov-bloed' geweest zijn, een sinds Peter de Grote erfelijke aandoening die in haar grootvader Peter III, haar vader Paul I en vervolgens ►

Nicole van der Steen
is redacteur van Kleio.

Linkerpagina:
De prinses van Oranje (Anna Paulowna) ontvangt Alexander II, grootvorst en troonopvolger van Rusland, in het Czaar Peterhuisje te Zaan-
dam, 17 april 1839. De prinses presenteert de grootvorst een blad waarop brood (in tulband-
vorm) en zout in een zoutvat, een bekend Russisch welkomst-
ritueel. Collectie
Rijksmuseum.
Onder: Het gezin van tsaar Paul I in 1800. Anna is hier vijf jaar oud. Ze leunt in haar groene jurk tegen de knie van haar vader.

Portret van grootvorstin Anna Paulowna door Nicaise de Keyser, 1850. Collectie Hermitage, St. Petersburg.

in haar zoon koning Willem III onbeheersbare woedeaanvallen veroorzaakte. Toen in 1829 Anna's collectie Russische juwelen uit het Brusselse paleis werd gestolen, verdacht ze in haar wanhoop zelfs haar echtgenoot van betrokkenheid: hij zou ze aan zijn minnaressen hebben geschonken of er zijn schulden mee hebben betaald. Over haar oudste zoon Willem maakte ze zich al vroeg zorgen, zo blijkt uit haar brieven; hij was losbandig, niet erg ontwikkeld, impulsief en moeilijk bij te sturen. Haar volgzaamste tweede zoon Alexander ('Sasja') was haar lievelingszoon, maar hij overleed nog voor zijn dertigste verjaardag, wat voor haar een zware slag was.

Het kroonprinselijk paar moest na de Belgische Revolutie Brussel verlaten en vestigde zich permanent in Nederland. Een belangrijke reden voor de slechte relatie met koning Willem I was de populariteit in het Zuiden van kroonprins Willem, die voor de Belgische onafhankelijkheid pleitte en zich nog even opwierp als kandidaat voor de troon. In België werd echter Leopold van Saksen-Coburg tot koning gekozen, nota bene de man voor wie de Britse prinses Charlotte, naar beweerd wordt op

instigatie van tsaar Alexander, haar verloving met Willem had verbroken. Willem en Anna zetten in Nederland hun exuberante levensstijl voort, in scherp contrast met de soberheid van koning Willem I.

Wat de huwelijkspartners van haar kinderen betrof, hanteerde Anna bijzondere standaarden: haar zoon Willem mocht van haar niet trouwen met zijn nicht Sophie van Württemberg, dochter van haar overleden zuster Catharina. Dat zag ze als inteelt, maar haar slechte relatie met deze zuster en haar hekel aan Sophie speelden een grotere rol. Met name Catharina zou de waanzin van de Romanovs geërfd hebben: in combinatie met wat zich inmiddels in haar zoon Willem manifesteerde kon dat niets goeds opleveren voor het Oranjestad. Haar dochter Sophie kon overigens wel zonder problemen trouwen met haar volle neef Karel van Saksen-Weimar, zoon van haar zuster Maria, met wie ze een heel goede band had. Willem en Sophie van Württemberg trouwden toch. Het werd geen gelukkig huwelijk en Anna koos in de heftige conflicten onvoorwaardelijk partij voor haar zoon. Sophie nam wraak op haar tante en schoonmoeder door haar in brieven en dagboeken af te schilderen als een ijdele, wrede en autoritaire heks die haar man manipuleerde. Sophie noteerde nauwgezet dat zij haar van alles verbood, alleen om haar te dwarsbomen, dat zij raasde en tierde en haar man, die een prettige verstandhouding had met zijn schoon dochter, bepraatte om Sophie geen enkel genoeg toe te staan. Anna van haar kant betichtte Sophie, in brieven aan haar broer tsaar Nicolaas I, van louter boosaardigheid, slinksheid en arrogantie.

HOFDAME

In 1840 trad koning Willem I af, teleurgesteld over de afscheiding van België en moegestreden voor zijn persoonlijke geluk. Hij wilde trouwen met een hofdame van zijn overleden vrouw, maar stuitte op hevig verzet van het hof en het volk. Kroonprins Willem, net grootvader geworden, sloot zich aan bij het nee-kamp en kreeg zo eindelijk uitzicht op de troon. Bij de inhuldiging van koning Willem II werd al duidelijk dat hij een heel andere visie op het koningschap had dan zijn vader. De plechtigheid zelf was een en al pracht en praal; koningin Anna had zich uitgedost in gouden en zilveren gewaden, afgezet met hermelijn. In haar dagboek maakte Sophie de overdaad aan zware stoffen en grote diamanten belachelijk: de koningin kon zich nauwelijks bewegen. Dat gold overigens ook voor de koning, met zijn zware hermelijnen mantel en Russische muts. De stijl van het nieuwe koningspaar was radicaal anders dan die van Willem I.

Waar die sober, afstandelijk en autoritair geweest was, werd nu veel meer naar buiten getreden en actief de volksgunst gezocht. Achteraf bekeken kan Willem II een (voor die tijd) behoorlijk liberale vorst genoemd worden. Hij probeerde een evenwicht te vinden tussen gerespecteerd en geliefd zijn; gehoor geven aan de wensen van het volk mocht niet ten koste gaan van het gezag dat een vorst nu eenmaal behoorde te hebben. Zijn instemming met de liberale grondwet van Thorbecke was niet geheel vrijwillig, maar ging zeker niet tegen zijn overtuigingen en regeerstijl in.

MAJESTEITELIJKE UITSTRALING

Ondanks de biseksuele escapades van haar echtgenoot en haar eigen (veronderstelde) dominante houding moet Anna met Willem een gelukkig huwelijk hebben gehad. Anna droeg haar man op handen en was in politieke kwesties altijd loyaal aan hem. De botsplinters uit de schouderwond die Willem bij Waterloo had opgelopen bewaarde ze haar leven lang in een speciaal daarvoor gemaakt kistje. Toen Willem na steeds verdere aftakeling in 1849 overleed, wierp ze zich volgens getuigen gillend op zijn dode lichaam en bracht ze in de dagen erna vele uren geknield naast de baar door. In paleis Soestdijk richtte ze een speciale gedenkruimte in voor zijn heldendaden tijdens de Tiendaagse Veldtocht, de Leuvenzaal. Samen met de Waterloozaal diende die als monument voor haar echtgenoot. Nu Anna geen koningin meer was, vereenzaamde ze snel. Ze trok zich terug in het huis van haar overleden zoon Alexander. Om haar geliefde paleis Soestdijk te kunnen behouden, moest ze een deel van haar Russische bezittingen

Boven: Het gezin van Anna en Willem, met van links naar rechts: Willem III, Alexander, Willem II, Anna Paulowna, Sophie en Hendrik. Schilderij van Jean-Baptiste van der Hulst, 1832. Koninklijk Huis Archief. Linksonder: De Waterloozaal in paleis Soestdijk met het schilderij van J.W. Pieneman. Foto: Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed.

verkoopen. Zo kon ze Willems schulden afbetalen. Ook zijn kostbare schilderijenverzameling moest eraan geloven. Die had als onderpand gediend voor een enorme bij tsaar Nicolaas afgesloten lening. Een groot deel ervan bevindt zich nog altijd in de Russische Hermitage. Tijdens haar laatste ziekbed werd Anna verzorgd door haar dochter en schoondochters, ook door schoondochter Sophie. Op 1 maart 1865 overleed ze, op 17 maart werd ze bijgezet in de koninklijke grafkamer. Koningin Sophie beklagde zich in de tussentijd over de staat van het 'ellendige' lijk, dat al die tijd ongebalsemd in de Russisch-orthodoxe kapel boven de grond stond. Anna speelde de rol van koningin met verve en had volgens haar tijdgenoten een majesteitlijke uitstraling. Die nadruk op haar status kwam ook tot uiting in haar houding tegenover anderen die ze als haar minderen zag. Bij een ontmoeting met de tweede echtgenote van Willem I, de gravin d'Oultremont, kleepte ze zich extra rijk en zorgvuldig om het verschil in status tussen de nieuwe koningin en de gewezen hofdame in te wrijven. Aan de andere kant toonde Anna zich snel zeer betrokken bij het Nederlandse volk. Ze was intelligent en goed op de hoogte van politieke kwesties. Etiquette was voor haar van levensbelang: ze was er trots op dat ze bij conflicten haar waardigheid wist te behouden en ze probeerde ook werkelijk, vaak met succes, de strijdende partijen met elkaar te verzoenen. Ze sprak uiteindelijk beter Nederlands dan haar man (Frans was destijds de hoftaal), zette zich actief in voor allerlei liefdadigheidsinstellingen en maakte zich zo geliefd. Dat betaalde zich terug: naar Anna Paulowna zijn straten en pleinen, scholen, een polder, een gemeente, een ziekenhuis, een vrijmetselaarsloge, een herenhuis en ongetwijfeld nog meer plaatsen en instellingen vernoemd. Ze was tot haar verdriet maar negen jaar koningin, maar kan zich in waardering meten met haar veel langer regerende opvolgsters. ■

